

## فهرست مطالب



۹	دبیاچه
۱۱	مقدمه
۱۳	<b>فصل اول</b>
۱۳	کلیات تجارت و معاملات تجاری
۱۳	گفتار اول: تعریف حقوق تجارت
۱۴	گفتار دوم: حقوق تجارت و حقوق تجارت یا سیستم موضوعی و شخصی حقوق تجارت
۱۵	گفتار سوم: حقوق تجارت در تقسیم‌بندی گرایش‌های حقوقی
۱۵	گفتار چهارم: رابطه حقوق تجارت با سایر رشته‌های حقوقی
۱۵	مبحث اول: رابطه حقوق تجارت و حقوق مدنی
۱۶	مبحث دوم: رابطه حقوق تجارت و حقوق بین‌الملل
۱۷	مبحث سوم: رابطه حقوق تجارت و حقوق جزا
۱۷	گفتار پنجم: حقوق تجارت در طبقه‌بندی کشورهای مختلف
۱۸	گفتار ششم: تاریخچه حقوق تجارت در ایران
۱۸	گفتار هفتم: منابع حقوق تجارت
۱۹	مبحث اول: قانون
۱۹	مبحث دوم: عرف و عادت و رسوم تجاری
۲۰	مبحث سوم: عناصر عرف و انواع آن
۲۱	مبحث چهارم: رویه قضائی
۲۱	مبحث پنجم: نظرات علمای حقوق
۲۲	گفتار هشتم: تعریف تاجر در دو سیستم موضوعی و شخصی
۲۲	مبحث اول: تعریف تاجر در قانون تجارت ایران
۲۳	مبحث دوم: مفهوم شغل معمولی در ماده اول قانون تجارت
۲۴	مبحث سوم: انواع معاملات تجاری
۲۴	مبحث چهارم: مفهوم کسبه جزء
۲۵	گفتار نهم: شرایط اشتغال به تجارت
۲۵	مبحث اول: تاجر باید دارای اهلیت باشد
۲۶	مبحث دوم: رعایت قوانین و مقررات مخصوص
۲۷	گفتار دهم: انواع معاملات تجاری ذاتی
۲۷	مبحث اول: خرید یا تحصیل هر نوع مال منقول به قصد فروش

۲۸	مبحث دوم: تصدی به حمل و نقل از راه
۲۸	مبحث سوم: هر قسم عملیات دلالی یا حق العمل کاری (کمسیون)
۲۹	مبحث چهارم: تأسیس و به کار انداختن هر قسم کارخانه
۲۹	مبحث پنجم: تصدی به عملیات حراجی
۳۰	مبحث ششم: تصدی به هر قسم نمایشگاه های عمومی
۳۰	مبحث هفتم: هر قسم عملیات صرافی و بانکی
۳۱	مبحث هشتم: معاملات برواتی اعم از اینکه بین تاجر یا غیر تاجر باشد
۳۱	مبحث نهم: عملیات بیمه بحری و غیربحری
۳۲	مبحث دهم: کشتی سازی و خرید و فروش کشتی
۳۲	گفتار یازدهم: انواع معاملات تجاری تبعی
۳۲	مبحث اول: کلیه معاملات بین تجار و کسبه و صرافان و بانکها
۳۳	مبحث دوم: کلیه معاملاتی که تاجر یا غیر تاجر برای حوائج تجاری خود می نماید
۳۳	مبحث سوم: کلیه معاملاتی که اجزاء یا خدمه یا شاگرد تاجر برای امور تجاری ارباب خود می نماید
۳۳	مبحث چهارم: کلیه معاملات شرکت های تجاری
۳۴	گفتار دوازدهم: اصل تجاری بودن کلیه معاملات تجار
۳۴	گفتار سیزدهم: دفاتر تجاری
۳۵	مبحث اول: دفتر روزنامه
۳۵	مبحث دوم: دفتر کل
۳۵	مبحث سوم: دفتر دارائی
۳۵	مبحث چهارم: دفتر کبیبه
۳۷	<b>فصل دوم</b>
۳۷	عملیات دلالی، حق العمل کاری و تصدی حمل و نقل
۳۷	گفتار اول: عملیات دلالی
۳۷	مبحث اول: تعریف دلال
۳۸	مبحث دوم: عدم مسئولیت دلال نسبت به معامله به عنوان یک اصل
۳۸	مبحث سوم: استثنائات وارده بر عدم مسئولیت دلال نسبت به معامله
۳۹	مبحث چهارم: سهیم بودن دلال در معامله
۳۹	مبحث پنجم: اجرت دلال و مخارج انجام گرفته
۴۰	مبحث ششم: تعلیق و فسخ در معاملات و تأثیر آن بر اجرت دلال
۴۱	مبحث هفتم: دفتر دلال
۴۱	گفتار دوم: عملیات حق العمل کاری
۴۱	مبحث اول: تعریف حق العمل کار
۴۱	مبحث دوم: وظایف حق العمل کار
۴۲	مبحث سوم: تقصیر حق العمل کار و مسئولیت های وی
۴۳	مبحث چهارم: مسئولیت حق العمل کار در قبال انجام معامله

۴۳	مبحث پنجم: مخارج انجام معامله و اجرت حق العمل کار.....
۴۴	مبحث ششم: حق حبس برای حق العمل کار.....
۴۴	مبحث هفتم: عدم فروش مال التجاره.....
۴۴	مبحث هشتم: خرید و فروش اجناسی که دارای مظنه.....
۴۵	گفتار سوم: قرارداد حمل و نقل.....
۴۵	مبحث اول: متصدی حمل و نقل.....
۴۶	مبحث دوم: وظایف ارسال کننده.....
۴۶	مبحث سوم: بارنامه.....
۴۶	مبحث چهارم: استرداد محموله و عدم استرداد آن.....
۴۷	مبحث پنجم: عدم قبول مال التجاره توسط مرسل الیه یا عدم پرداخت مخارج.....
۴۷	مبحث ششم: مسئولیت متصدی حمل و نقل.....
۴۸	مبحث هفتم: ایجاد اختلاف بین متصدی حمل و نقل و مرسل الیه.....
۴۹	گفتار چهارم: قائم مقام تجاری.....
۴۹	گفتار پنجم: شخص حقیقی و شخص حقوقی.....
۵۱	<b>فصل سوم.....</b>
۵۱	اسناد تجاری.....
۵۱	گفتار اول: برات.....
۵۱	مبحث اول: مشخصات برات.....
۵۲	مبحث دوم: تاریخ تحریر و مبلغ برات.....
۵۲	مبحث سوم: قبول یا نکول برات.....
۵۳	مبحث چهارم: وعده برات.....
۵۴	مبحث پنجم: ظهنویسی.....
۵۴	مبحث ششم: مسئولیت شخصی و مسئولیت تضامنی.....
۵۵	مبحث هفتم: مسئولیت در برات.....
۵۵	مبحث هشتم: پرداخت وجه برات.....
۵۶	مبحث نهم: اعتراض عدم تأدیه.....
۵۶	مبحث دهم: تأدیه برات به وسیله شخص ثالث.....
۵۷	گفتار دوم: سفته.....
۵۷	مبحث اول: تفاوت برات با سفته.....
۵۷	مبحث دوم: تجاری یا غیر تجاری محسوب شدن سفته بین اشخاص غیر تاجر.....
۵۸	گفتار سوم: چک.....
۵۸	مبحث اول: شرایط چک در قانون تجارت.....
۵۹	مبحث دوم: چک در قانون صدور چک.....
۵۹	مبحث سوم: انواع چک.....
۵۹	مبحث چهارم: حقوق دارنده چک.....

۶۰	مبحث پنجم: وظایف صادر کننده چک
۶۱	مبحث ششم: شکایت کیفری از صادر کننده چک بلامحل
۶۲	مبحث هفتم: مواردی که صادر کننده چک قابل تعقیب کیفری نیست
۶۲	گفتار چهارم: اصل عدم استناد به ایرادات در اسناد تجاری
۶۳	<b>فصل چهارم</b>
۶۳	ورشکستگی
۶۳	گفتار اول: اعلان ورشکستگی
۶۴	گفتار دوم: آثار ورشکستگی
۶۴	گفتار سوم: تکلیف معاملات تاجر بعد از توقف
۶۵	گفتار چهارم: تعیین عضو ناظر
۶۶	گفتار پنجم: مهر و موم اموال تاجر ورشکسته
۶۶	گفتار ششم: مستثنیات دین
۶۷	گفتار هفتم: مدیر تصفیه و وظایف وی
۶۷	گفتار هشتم: تشخیص طلب طلبکاران
۶۸	گفتار نهم: قرارداد ارفاقی
۶۸	گفتار دهم: طبقه بندی طلبکاران ورشکسته
۶۹	مبحث اول: طلبکاران دارای وثیقه
۶۹	مبحث دوم: طلبکاران با حق تقدم
۷۰	مبحث سوم: طلبکاران عادی
۷۰	گفتار یازدهم: تقسیم دارائی تاجر ورشکسته بین طلبکارها
۷۰	گفتار دوازدهم: ورشکستگی به تقصیر
۷۰	مبحث اول: ورشکستگی به تقصیر به صورت اختیاری
۷۱	مبحث دوم: ورشکستگی به تقصیر به صورت الزامی
۷۱	گفتار سیزدهم: ورشکستگی به تقلب
۷۲	گفتار چهاردهم: اعاده اعتبار
۷۲	مبحث اول: اعاده اعتبار واقعی یا حقی
۷۲	مبحث دوم: اعاده اعتبار قانونی
۷۳	<b>فصل پنجم</b>
۷۳	شرکت‌های تجاری
۷۳	گفتار اول: شرکت‌های سهامی
۷۳	مبحث اول: انواع شرکت‌های سهامی
۷۴	مبحث دوم: سهام
۷۵	مبحث سوم: تقسیم‌بندی سهام از لحاظ نقدی یا غیر نقدی بودن
۷۵	مبحث چهارم: سهم عادی و سهم ممتاز

۷۵	مبحث پنجم: اوراق قرضه
۷۶	مبحث ششم: مجامع عمومی
۷۶	مبحث هفتم: هیأت مدیره شرکت سهامی
۷۸	مبحث هشتم: موارد انحلال شرکت سهامی
۷۹	مبحث نهم: مواردی که هر ذی نفع می‌تواند انحلال شرکت
۷۹	گفتار دوم: شرکت با مسئولیت محدود
۷۹	مبحث اول: تعریف شرکت با مسئولیت محدود
۷۹	مبحث دوم: سهم الشرکه در شرکت با مسئولیت محدود
۸۰	گفتار سوم: شرکت تضامنی
۸۰	مبحث اول: تعریف شرکت تضامنی
۸۰	مبحث دوم: مطالبه قروض در شرکت تضامنی
۸۱	گفتار چهارم: شرکت مختلط غیر سهامی
۸۱	مبحث اول: تعریف شرکت مختلط غیر سهامی
۸۱	مبحث دوم: اداره شرکت مختلط غیر سهامی
۸۱	گفتار پنجم: شرکت مختلط سهامی
۸۲	گفتار ششم: شرکت نسبی
۸۲	گفتار هفتم: شرکت‌های تعاونی تولید و مصرف
۸۳	<b>فصل ششم</b>
۸۳	اصول حاکم در معاملات تجاری
۸۳	و مالکیت تجاری و صنعتی
۸۳	گفتار اول: اصول حاکم در معاملات تجاری
۸۳	مبحث اول: اصل تجاری بودن معاملات تجاری
۸۳	مبحث دوم: اصل محسوب شدن انجام معامله برای خود تاجر
۸۴	مبحث سوم: اصل سندیت دفاتر تجاری بین تاجر در امور تجاری
۸۴	مبحث چهارم: مواردی که دفاتر تجاری دلیل محسوب نمی‌شوند
۸۵	گفتار دوم: مالکیت تجاری و صنعتی
۸۵	مبحث اول: ارتباط مالکیت فکری و مالکیت تجاری و صنعتی
۸۶	مبحث دوم: سر قفلی یا حق کسب و پیشه و تجارت
۸۸	مبحث سوم: اسم تجاری
۸۸	مبحث چهارم: علائم تجاری و صنعتی
۹۰	مبحث پنجم: حق اختراع
۹۱	گفتار سوم: رقابت مکارانه یا رقابت غیر منصفانه
۹۳	مبحث اول: منع سوء استفاده از حق
۹۴	مبحث دوم: استفاده از قاعده لاضرر
۹۵	منابع

avabook.com

## دیباچه



پرواضح است که از زمان‌های قدیم تا کنون انسان‌ها به تنهایی قادر به تهیه مایحتاج خود نبوده‌اند و هر فرد تلاش نموده تا بخشی از نیاز خود و دیگران را تأمین نماید. به مرور زمان رسوم و عادات معاملات به تشریفات کامل‌تری تبدیل شده‌اند. با توسعه روابط بین ملت‌ها و برقراری تماس تجاری، تهیه کالا و عبارتی تجارت لازمه حیات بشر و جزء لاینفک زندگی انسان شد. با رشد و توسعه موضوع تجارت به تدریج قوانینی بر آن مترتب شد و به دنبال آن حقوق تجارت به وجود آمد. در تعریفی ساده حقوق تجارت جزء حقوق داخلی است زیرا روابط افراد را در امر تجارت و همچنین مناسبات تجار را در قبال یکدیگر تعیین می‌نماید. در این راستا اهل فن و محققین این رشته همواره تلاش نموده‌اند تا قوانین آنرا همگام با رشد و ترقی فکری بشری تألیف و بازبینی نمایند. لذا با توجه به تحولات حقوقی بر پایه تنوع گسترده روابط تجاری و نوع تعامل و برخورد با مجموعه قوانین حقوق تجارت، می‌طلبند که نکات قوانین تجارت بیش از پیش تشریح گردیده، بر ویژگی‌های آن اشارات تازه‌ای عرضه داشت و گاه مورد نقد و بررسی قرار داد. به نظر می‌رسد تحلیل این قوانین در فرایند آموزشی با نگاه به تجارت سالم و دور از دایره تزویر و تقلب برای دانشجویان بسیار سودمند خواهد بود. بر همین اساس کتاب حاضر که شامل ۶ فصل است تلاش نموده مطابق با سرفصل‌های مصوب نظام آموزشی کشور در رشته‌های حسابداری و گمرک، بخش‌های پر استناد قوانین تجارت را به طور شفاف و گویا با سبکی روان مطرح نماید. لذا بی‌شک مطالعه مجموعه حاضر که در چارچوب قوانین موضوعه و ضوابط شرعی و عرفی روز کشور تألیف شده برای علاقه‌مندان این رشته بسیار مفید خواهد بود.

قل کفی بالله شهيدا بينی وبينکم انه کان بعباده خبیرا بصیرا (الاسراء/۹۶): بگو همین کافی است که خداوند میان من و شما گواه باشد چرا که او نسبت به بندگانش آگاه و بیناست.

وهومعکم اینما کنتم

دکتر محمد رستم پور

معاون آموزشی و عضو هیئت علمی

دانشگاه آزاد اسلامی

avabook.com





در رشته‌های حسابداری و گمرک دو درس تحت عنوان حقوق تجارت و حقوق بازرگانی وجود دارد که مباحث آنها مطابق با سرفصل‌های ارائه شده توسط وزارت علوم و تحقیقات و فناوری در واقع چکیده و خلاصه‌ای از مباحث حقوق تجارت یک تا چهار دوره کارشناسی حقوق می‌باشد. البته به دلیل ناآشنایی دانشجویان این دو گرایش با اصطلاحات حقوقی باید سعی شود تا حتی الامکان دروس مربوطه به صورت ساده به ایشان انتقال یابد. در تألیف حاضر با تلاش برای نیل به هدف فوق الذکر سعی شده از ارائه برخی مباحث تخصصی حقوقی که تنها مورد نیاز دانشجویان حقوق است خودداری شود و با تأکید بر مباحث اصلی آنچه که برای دانشجویان حسابداری و گمرک کاربردی‌تر است ارائه گردد.

با توکل بر خداوند متعال و ائمه اطهار و دماء شهداء این راه ادامه خواهد یافت.

عشق تو که سرمایه این درویش است      ز اندازه هر هوس پرستی بیش است  
شوریست که از ازل مرا در سر بود      کاریست که تا ابد مرا در پیش است

avabook.com

# کلیات تجارت و معاملات تجاری

در این فصل به کلیاتی در مورد حقوق تجارت و تجار پرداخته می‌شود که برای ورود به بحث‌های اصلی نیازمند تشریح آنها هستیم.

### گفتار اول: تعریف حقوق تجارت

تجارت در هیچ قانونی تعریف نشده لیکن مشاغل تجاری تعریف گردیده‌اند (ماده ۲ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱/۲/۱۳). برای تجارت می‌توان این تعریف را ارائه نمود: تجارت عبارت است از انجام دادن معامله به قصد بردن سود. این معامله، معامله به قصد استرباح گفته می‌شود. استرباح از ربح (سود، بهره و منفعت. ارباح جمع آن<sup>۱</sup>) و به معنی سود بردن، می‌باشد. تجارت از اقسام کسب است. کسب یا شغل راهی است که از آن راه انسان‌ها به درآمد می‌رسند. بنابراین یکی از اقسام کسب تجارت است و کسب اعم از تجارت است یعنی هر کاسبی تاجر نیست ولی هر تاجری کاسب است. از نظر منطقی رابطه بین کسب و تجارت عموم و خصوص مطلق است<sup>۲</sup>. خود کسب به سه قسمت تقسیم می‌شود:

۱- تجارت ۲- صناعت (صنعت‌گری و پیشه‌وری) ۳- فلاحت (کشاورزی).  
عموم و خصوص مطلق یعنی هر کسبی تجارت نیست ولی هر تجارتی کسب محسوب می‌شود مثلاً کشاورزی کسب است ولی تجارت محسوب نمی‌شود. مطابق آنچه گفته شد حقوق تجارت را به این صورت تعریف می‌کنیم:

۱- عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، انتشارات امیر کبیر، تهران، چاپ ششم، ۱۳۷۴

۲- عموم و خصوص مطلق یکی از نسبت‌های اربعه است و آن نسبت بین دو کل است که شمول یکی به نحو مطلق بیش از دیگری باشد. یعنی هم شامل آن شود و هم شامل افرادی دیگر. ر. ک: خوانساری، محمد، فرهنگ اصطلاحات منطقی، پژوهشگاه علوم انسانی، تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۶

مجموعه قوانین و مقرراتی است که حاکم بر معاملات تجاری و امور تجارتي و تجار مي‌باشد. شخصی که شغل خود را تجارت قرار می‌دهد باید از این مقررات پیروی کند. حاکم بودن این مجموعه قوانین و مقررات بر تجار به این دلیل است که در حقوق تجارت برای آنها تعیین تکلیف می‌شود.

## گفتار دوم: حقوق تجارت و حقوق تجارت یا سیستم موضوعی و شخصی حقوق تجارت

اصولاً کشورهای مختلف در حقوق تجارت تابع یکی از دو سیستم موضوعی یا شخصی می‌باشند. در سیستم موضوعی ابتدا معاملات تجاری مشخص شده و سپس اشخاصی که این معاملات را انجام می‌دهند را تاجر محسوب می‌کنیم اما در سیستم شخصی یا حقوق تجار ابتدا تاجر مشخص می‌شود و سپس اعمالی که این شخص تاجر انجام می‌دهد تجاری محسوب می‌گردد. بنابراین در سیستم شخصی قواعد و مقررات ناظر بر تاجر می‌باشد در حالی که در سیستم موضوعی قوانین و مقررات ناظر بر حقوق تجارت می‌باشد. حقوق تجار یعنی قواعد و مقرراتی که ناظر است بر اشخاصی که تاجر هستند ولی حقوق تجارت یعنی قواعد و مقرراتی که ناظر بر امور و معاملات تجاری هستند. مثلاً در بند سوم ماده دوم قانون تجارت عملیات دلالی و حق‌العمل کاری جزء معاملات تجاری محسوب شده‌اند بنابراین هر شخصی که این اعمال را انجام دهد تاجر محسوب می‌شود البته با شرایطی که گفته خواهد شد. پس این ماده در بردارنده سیستم موضوعی حقوق تجارت است اما ماده سوم همان قانون کلیه معاملات بین تجار و کسبه و صرافان و بانک‌ها را به اعتبار تاجر بودن طرفین یا یکی از آنها تجاری محسوب کرده است در نتیجه این ماده در بردارنده سیستم شخصی یا همان حقوق تجار می‌باشد. در واقع حقوق تجارت ایران آمیزه‌ای از سیستم موضوعی و سیستم شخصی حقوق تجارت می‌باشد. گفته شده که هر دو نظر مزبور در دنیا مورد توجه قانونگذاران بوده است مانند قانون تجارت آلمان مصوب ۱۸۹۷ که تقریباً تابع نظر شخصی است و کسانی مشمول آن هستند که نامشان در دفتر ثبت تجاری آمده باشد و قانون تجارت اسپانیا مصوب ۱۸۸۵ که به عکس از نظریه موضوعی تبعیت کرده است و فقط معاملات تجاری را در بر می‌گیرد.<sup>۱</sup>

۱- اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت (کلیات)، انتشارات سمت، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۰

### گفتار سوم: حقوق تجارت در تقسیم‌بندی گرایش‌های حقوقی

حقوق تجارت زیر مجموعه حقوق خصوصی است یعنی گرایشی که از روابط بین اشخاص بحث می‌کند. در یک تعریف نیز حقوق خصوصی عبارت است از اختیاراتی که هر شخصی در برابر دیگران دارد مانند حق مالکیت. اما هنگامی که از حقوق خصوصی به عنوان گرایشی از حقوق صحبت می‌کنیم عبارت است از رشته‌ای که به روابط اشخاص جامعه می‌پردازد و اموری همانند قراردادها، مسئولیت مدنی و حقوق تجارت را در برمی‌گیرد.<sup>۱</sup> به عبارت دیگر حقوق خصوصی مجموعه قوانین و مقرراتی است که تنظیم‌کننده روابط بین اشخاص می‌باشد. تجار جزء اشخاص هستند و روابط بین آن‌ها در حقوق تجارت تنظیم می‌شود. حقوق خصوصی به دو دسته حقوق مدنی و حقوق تجارت تقسیم می‌شود.<sup>۲</sup> حقوق مدنی مجموعه قواعدی است که ناظر بر روابط اشخاص می‌باشد مانند قوانین مربوط به قراردادها، ازدواج و طلاق و امثال اینها. منتها به دلیل اینکه تجار به دلیل اهمیت تجارت نیازمند قوانین و مقررات خاص خود می‌باشند در نتیجه در کنار حقوق مدنی، حقوق تجارت نیز به وجود آمده است. یعنی قواعد و مقرراتی که تنظیم‌کننده روابط بین تجار می‌باشد و ارتباطی به اشخاص عادی ندارد زیرا اشخاص عادی تابع حقوق مدنی می‌باشند.

### گفتار چهارم: رابطه حقوق تجارت با سایر رشته‌های حقوقی

حقوق تجارت با سایر گرایش‌های حقوقی دارای ارتباط است. در این قسمت به بررسی این ارتباط می‌پردازیم.

#### مبحث اول: رابطه حقوق تجارت و حقوق مدنی

حقوق مدنی اعم از حقوق تجارت است و در حقیقت نسبت به حقوق تجارت، قانون مادر محسوب می‌شود یعنی اگر موضوعی در حقوق تجارت دارای مقررات نبود مثلاً این موضوع که اشخاص در چه سنی می‌توانند شروع به تجارت نمایند در این حالت که حقوق تجارت ساکت است به سراغ حقوق مدنی می‌رویم. یا اینکه مثلاً تاجری می‌خواهد مغازه‌ای اجاره کند که عقد اجاره تابع حقوق مدنی است، چون بحث عقد اجاره در حقوق تجارت به صورت مستقل نیامده است. البته اختلافات این دو گرایش حقوقی عبارتند از:

۱- رودیجانی، محمد مجتبی، کلیات حقوق به زبان ساده، انتشارات آوا، تهران، چاپ اول، ۱۳۹۰، ص ۲۱

۲- افتخاری، جواد، اشخاص و تکالیف آنها، انتشارات ققنوس، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۹